EN ROMAN OM (O)FRIHET

LARS HERTZBERG

Lea Ypis bok *Fri: En uppväxt vid historiens slut*, handlar om Ypis uppväxt i Albanien före och efter kommunismens fall. Lars Hertzberg skriver.

Lea Ypi skriver om sin roman *Fri*:

> *Till en början var det tänkt att bli en filosofisk bok om de idéer om frihet som överlappar varandra i liberal och socialistisk tanketradition. Men när jag började skriva, precis som när jag läste* Das Kapital*, förvandlades idéerna till människor – de människor som har gjort mig till den jag är.*

Boken består av två delar. Den första delen handlar om hennes barndom i socialismens Albanien, som känt en av de mest repressiva regimerna i Europa under modern tid. Den andra delen handlar om utvecklingen i landet efter övergången till kapitalism. Kanske man kan säga att boken är ett försök att komma till rätta med en paradox. För ett barn tedde sig samhället under socialismen välordnat och fredligt. Alla kunde gå med i klubbar där de kunde utveckla sina hobbyer. Den kapitalistiska befrielsen ledde i första hand till kaos, gangstervälde och inbördeskrig. Det är först i efterskott hon förstår att den socialistiska idyllen var en lögn. De vuxna i hennes omgivning hade suttit i fängelse i olika perioder och blivit torterade. Hennes föräldrar kunde inte inför sitt barn berätta vad de ansåg om regimen, eftersom det fanns en risk för att hon oavsiktligt skulle ha avslöjat dem.

Den brittiske filosofen **Isaiah Berlin** gjorde en distinktion mellan negativ och positiv frihet. Distinktionen är givetvis schematisk. Den negativa friheten, vars klassiska hyllning var **John Stuart Mills** *Om friheten*, kulminerar i ett kapitalistiskt samhällssystem. Dess grundprincip är att var och en bör ges rätten att handla fritt så länge han inte skadar andra. Som en okänd sagesman uttryckte det: ”My right to swing my fist ends where your nose begins” – den fråga som infinner sig är förstås vad som räknas som din näsa och var exakt den slutar.

Den positiva friheten handlar å sin sida om individens förutsättningar att förverkliga sina förmågor, till exempel genom att utbildning och hälsovård görs tillgängliga för alla – något som framstår (eller åtminstone har framstått) som ett ideal till exempel i det nordiska välfärdssamhället.

Man skulle kunna säga att Ypis roman undersöker både den positiva och den negativa frihetens gränser. Priset för den positiva friheten i dess albanska version var givetvis oerhört högt. Men för den skull får man inte falla för frestelsen att förneka den negativa frihetens besvikelser. Den som tror att de här besvikelserna hör hemma i ett övergångsskede kan i dessa dagar ta del av bekymmersamma nyheter: den albanska regeringen har gett ett företag som ägs av **Donald Trumps** svärson **Jared Kushner** rätt att utveckla det unika naturreservatet på ön Sazar utanför Albaniens kust till ett turistparadis (dvs. ett turisthelvete). Den negativa friheten firar nya triumfer.

Beslutet har väckt massiva folkliga protester som kräver regeringens avgång. Utgången är oviss.

Efter regimskiftet lämnade Ypi Albanien och inledde en akademisk karriär i Europa och Australien. Hon är numera professor i politisk filosofi vid London School of Economics. *Fri* är ändå inte en förtäckt akademisk analys. Den lever i högsta grad som roman: den lyckas förmedla vardagen i det socialistiska Albanien med ett starkt stråk av medkännande humor.

Lars Hertzberg är professor emeritus i filosofi vid Åbo Akademi

LITTERATUR

Lea Ypi: *Fri: En uppväxt vid historiens slut*. Albert Bonniers förlag 2022. (Engelskt original: *Free: Coming of Age at the End of History*.)